

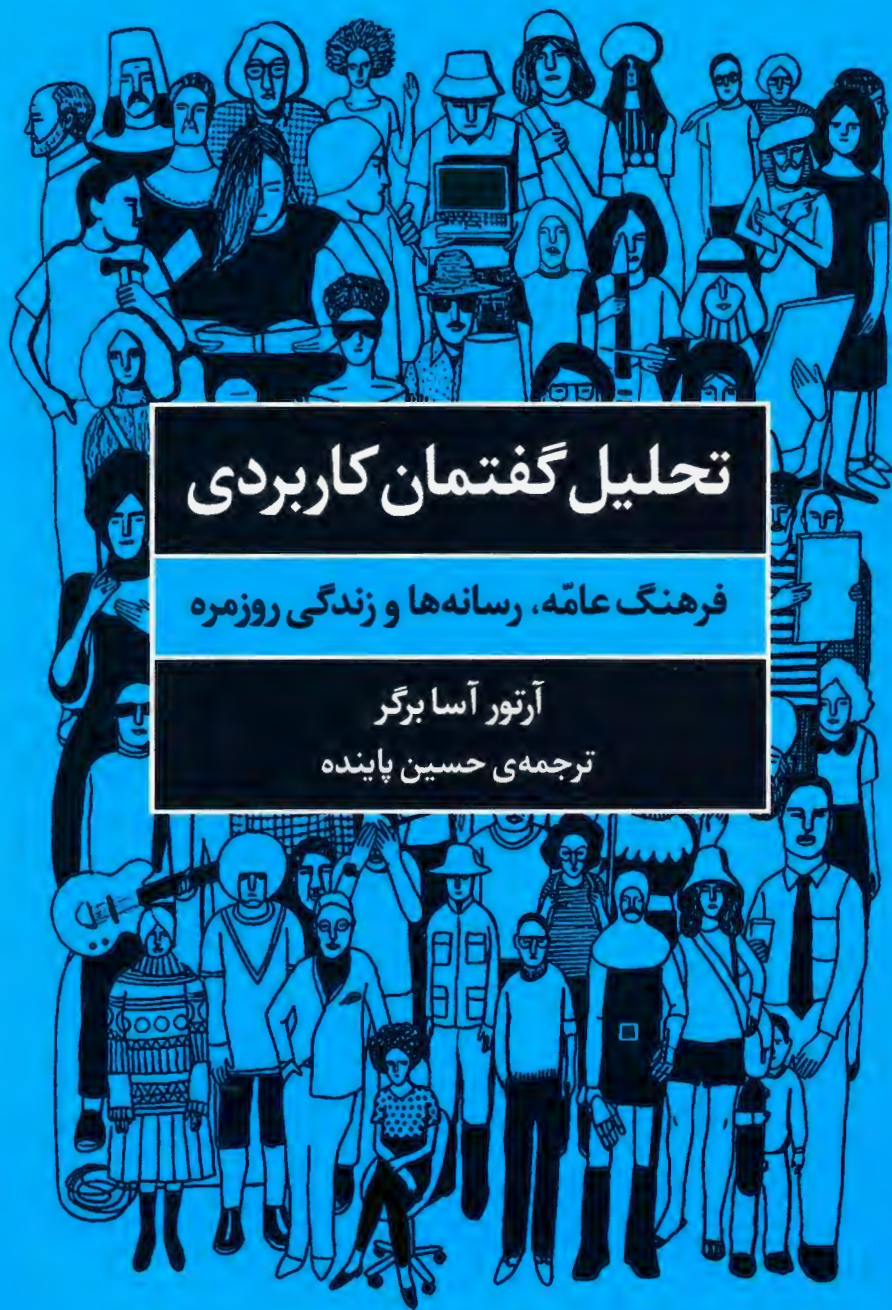

تحلیل گفتمان کاربردی

فرهنگ عامه، رسانه‌ها و زندگی روزمره

آرتور آسا برگر

ترجمه‌ی حسین پاینده

تحلیل گفتمان کاربردی

فرهنگ عامه، رسانه‌ها و زندگی روزمره

آرتور آسا برگر

(استاد ارتباطات دانشگاه ایالتی سان فرانسیسکو)

ترجمه‌ی

دکتر حسین پاینده

(استاد نظریه و نقد ادبی دانشگاه علامه طباطبائی)

سرشناسه	برگر، آرتور آسا، ۱۹۳۳-م.
عنوان و نام پدیدآورنده	Berger, Arthur Asa
مشخصات نشر	تحلیل گفتمان کاربردی: فرهنگ عاقه، رسانه‌ها و زندگی روزمره / آرتور آسا برگر؛ ترجمه‌ی حسین پاینده. تهران: انتشارات مروارید، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	۳۵۲ ص:؛ جدول: ۴/۱۵؛ ۲۱/۵ س.م.
شابک	978-964-191-790-8
وضعیت فهرست‌نویسی	فیبیا
یادداشت	عنوان اصلی: [2016]. Applied Discourse Analysis: Popular Culture, Media, and Everyday Life.
یادداشت	واژه‌نامه.
یادداشت	نماینه.
موضوع	گفتمان
موضوع	Discourse analysis
موضوع	رسانه‌های گروهی
موضوع	Mass media
موضوع	فرهنگ همه‌پسند
موضوع	Popular culture
موضوع	فرهنگ - راهنمای آموزشی
موضوع	Culture - Study and teaching
موضوع	ارتباط
موضوع	Communication
شناسه‌ی افزوده	پاینده، حسین، ۱۳۴۱-، مترجم
رده‌بندی کنگره	۲۳۰۲
رده‌بندی دیویی	۴۰۱/۴۱
شماره کتابشناسی ملی	۵۵۶۱۴۳۱

انتشارات مروارید

تهران، خیابان انقلاب، روبه‌روی دانشگاه تهران، پلاک ۱۱۸۸ ص. پ. ۱۶۵۴-۱۳۱۴۵
 دفتر: ۶۶۴۸۱۶۱۲-۶۶۴۱۴۰۴۶-۶۶۴۰۰۸۶۶ فاکس: ۶۶۴۸۴۰۲۷ فروشگاه: ۶۶۴۶۷۸۴۸
<https://instagram.com/morvaridpub> <https://telegram.me/morvaridpub> -
www.morvarid-pub.com

تحلیل گفتمان کاربردی

فرهنگ عاقه، رسانه‌ها و زندگی روزمره

آرتور آسا برگر

(استاد ارتباطات دانشگاه ایالتی سان فرانسیسکو)

ترجمه‌ی دکتر حسین پاینده

(استاد نظریه و نقد ادبی دانشگاه علامه طباطبائی)

تولید فنی: الناز ایلی

چاپ اول، تابستان ۱۳۹۸

چاپخانه: کارنگ

تیراژ: ۵۵۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۱۹۱-۷۹۰-۸ ISBN: 978-964-191-790-8

۶۰۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

مقدمه‌ی مترجم	۹
معرفی نویسنده‌ی این کتاب	۱۳
فصل ۱: داستان فکاهی «آب‌نر کوچولو» و تحلیل انتقادی-چندوجهیِ گفتمان ...	۱۷
سبک و سیاق عید پَسَح	۱۸
«آب‌نر کوچولو» و تحلیل انتقادی-چندوجهیِ گفتمان	۲۷

بخش اول: ارتباطات

فصل ۲: ارتباطات: آنچه اشیاء به ما می‌گویند	۳۳
کاربرد نظریه: اشیاء به منزله‌ی پیام‌های ارتباط	۳۹
فصل ۳: زبان: نامزدیابی آنی	۴۵
کاربرد نظریه: کارکرد زبان در شوهای «نامزدیابی آنی»	۵۳
فصل ۴: استعاره: عشق یک جور بازی است	۵۵
کاربرد نظریه: تحلیل استعاره‌ی «عشق یک جور بازی است»	۶۱

فصل ۵: واژه‌ها: دیدگاه فروید درباره‌ی رؤیا	۶۵
کاربرد نظریه: دیدگاه فروید درباره‌ی تناقض در رؤیا	۷۰
فصل ۶: تصاویر: تبلیغات	۷۵
کاربرد نظریه: تحلیل تبلیغات	۸۳
تحلیل آگهی‌های تجاری	۸۶
فصل ۷: نشانه‌ها: مُد	۹۱
کاربرد نظریه: تحلیل مُد	۹۷

بخش دوم: متن‌ها

فصل ۸: روایت‌ها: داستان‌های پریان	۱۰۹
کاربرد نظریه: تحلیل داستان‌های پریان، نخستین داستان‌هایی که شنیدیم ...	۱۲۰
تمرین برای کاربرد نظریه: تحلیل گفتمان داستان «شنل قرمزی»	۱۲۴
فصل ۹: متن‌ها: هملت	۱۳۱
کاربرد نظریه: رهیافت‌های نقادانه برای تفسیر هملت	۱۳۸
فصل ۱۰: اسطوره‌ها: الگوی اسطوره‌مبنا	۱۵۵
کاربرد نظریه: الگوی اسطوره‌مبنا	۱۶۲
فصل ۱۱: ژانرها: استفاده‌ها و التذاذها	۱۶۷
کاربرد نظریه: استفاده‌ها و التذاذهای ژانرها	۱۷۳
تمرینی برای یادگیری: داستان کوتاه از نوع علمی-تخیلی	۱۷۹
فصل ۱۲: شوخ‌طبعی: لطیفه‌ها	۱۸۱
نظریه‌ی برتری در طنز	۱۸۴
نظریه‌ی مغایرت در طنز	۱۸۶
نظریه‌ی روانکاوانه‌ی طنز	۱۸۷
نظریه‌ی فرارتاباط متناقض‌نمایانه‌ی طنز	۱۹۰
دلایل خندیدن در مقایسه با آنچه باعث خنده می‌شود	۱۹۲

فهرست مطالب ♦ ۷

کاربرد نظریه: آزمونی برای سنجش عنصر خنده‌آور.....	۱۹۴
چند متن طنزآمیز برای تحلیل	۱۹۷
فصل ۱۳: بینامتنیت: هجو	۲۰۱
کاربرد نظریه: تحلیل هجو	۲۰۷
تمرینی در هجویه‌نویسی	۲۱۰

بخش سوم: مفاهیم

فصل ۱۴: آئین: سیگار کشیدن	۲۱۳
کاربرد نظریه: سیگار کشیدن به منزله‌ی آئین	۲۱۹
تمرینی درباره‌ی آئین	۲۲۵
فصل ۱۵: سبک زندگی: «نظریه‌ی مرز-گروه‌سازی»	۲۲۷
کاربرد نظریه: سبک زندگی و انتخاب‌های ما در فرهنگ عامه	۲۳۸
فصل ۱۶: امر لاهوتی و امر ناسوتی: فروشگاه‌های بزرگ و کلیساهای جامع	۲۴۳
فروشگاه‌های بزرگ به منزله‌ی بدیل کلیساهای جامع	۲۵۱
کاربرد نظریه: متون لاهوتی و ناسوتی	۲۵۱
متن ۱: آدم و حوا در باغ عدن	۲۵۱
متن ۲: از کتاب <i>خاستگاه‌گونه‌ها</i> ، نوشته‌ی چارلز داروین	۲۵۳
فصل ۱۷: ایدئولوژی: سریال <i>زندانی</i>	۲۵۵
کاربرد نظریه: تحلیل گفتمان سریال <i>زندانی</i>	۲۶۲
فصل ۱۸: فرهنگ: هویت	۲۷۵
کاربرد نظریه: تحلیل هویت	۲۸۱
پرسشنامه‌ی تعیین هویت شخصی بر اساس برند کالاها	۲۹۰
فصل ۱۹: فرهنگ بی‌قلمرو: رمان <i>شاهین مالت</i>	۲۹۳
کاربرد نظریه: تحلیل رمان <i>شاهین مالت</i>	۳۰۱
فهرست مراجع	۳۰۹

۸ ♦ تحلیل گفتمان کاربردی

۳۱۷	فهرست اسامی (اشخاص، مکان‌ها، ...)
۳۳۳	واژه‌نامه‌ی فارسی به انگلیسی
۳۳۷	واژه‌نامه‌ی انگلیسی به فارسی
۳۴۱	نمایه

مقدمه‌ی مترجم

سوگند به قلم و آنچه با آن می‌نویسند.

(قرآن، سوره‌ی قلم، آیه‌ی ۱)

کتاب حاضر با هدف معرفی جدیدترین شکل تحلیل گفتمان نوشته شده است که اصطلاحاً «تحلیل انتقادی-چندوجهی گفتمان» نامیده می‌شود. تحلیل گفتمان بیش از آن که به منظور فهم واقعیت اجتماعی یا به دست دادن تفسیری از آن انجام شود، این هدف را دنبال می‌کند که تبیینی از نحوه‌ی ساخته شدن این واقعیت به دست دهد. تمرکز تحلیل گفتمان بر زبان و کارکرد آن در برساختن پدیده‌های جهان اجتماعی پیرامون ماست. ارتباطات اجتماعی را نمی‌توانیم به‌درستی بشناسیم مگر این که نقش زبان را در ایجاد گفتمان‌هایی که شالوده‌ی این ارتباطات هستند به دقت تحلیل کنیم. تحلیل گفتمان در ابتدا بیشتر ماهیتی زبان‌مبنا داشت و به مرور، با افزوده شدن ابعادی سیاسی و ایدئولوژیک، به «تحلیل انتقادی گفتمان» تبدیل شد. به اعتقاد پژوهشگرانی که به منظور فهم فرهنگ از رویکرد تحلیل انتقادی گفتمان استفاده می‌کنند، در رفتارها و متون به‌ظاهر معمولی زندگی روزمره (رفتارهایی مانند خرید از فروشگاه‌ها، انتخاب لباس برای حضور در مناسبت‌های مختلف اجتماعی، ...؛ متن‌هایی مانند فیلم‌های سینمایی، رمان‌ها، سریال‌های تلویزیونی، آگهی‌های تجاری، ...) ایدئولوژی همواره به صورت استتار شده وجود دارد.

می‌توان گفت کلیدواژه‌ی تحلیل انتقادی گفتمان، «قدرت» است. تحلیل‌گران انتقادی گفتمان به‌ویژه این هدف را دنبال می‌کنند که نحوه‌ی بازنمایی روابط اجتماعی در متون فرهنگی را بر اساس سهم گروه‌های مختلف اجتماعی از قدرت به‌دقت بررسی کنند. از نظر آنان، زبان علاوه بر این‌که بازنمایی‌کننده‌ی نظم اجتماعی و سیاسی است، این نظم و سلطه‌ی یک گروه اجتماعی بر سایر گروه‌ها را تقویت (یا تضعیف) هم می‌کند. زبان حامل ایدئولوژی مستتر در متون زندگی روزمره است و با صّحّه گذاشتن بر سلسله‌مراتب قدرت، وضعیت موجود اجتماعی و سیاسی را مشروعیت می‌بخشد (یا ناموَجّه جلوه می‌دهد و می‌کوشد آن را براندازد).

«تحلیل انتقادی-چندوجهی گفتمان» حاصل تحول تدریجی تحلیل گفتمان و عبور آن از مرحله‌ای انتقادی به مرحله‌ای جدید است. در این مرحله‌ی متأخر، تحلیل گفتمان علاوه بر کاویدن زبان و برملا کردن ایدئولوژی و قدرت، جلوه‌های گوناگون فرهنگ عامّه را با به عاریت گرفتن مفاهیم و روش‌شناسی‌های برآمده از نظریه‌های نقادانه می‌کاود. عطف توجه به فرهنگ عامّه چشم‌انداز بسیار گسترده‌ای از کاربرد تحلیل گفتمان برای پژوهشگران حوزه‌ی فرهنگ و ارتباطات اجتماعی گشوده است. چنان‌که از مرور عناوین فصل‌های مختلف کتاب حاضر هم به‌روشنی معلوم می‌شود، موضوعات بسیار متنوعی در دایره‌ی تحلیل انتقادی-چندوجهی گفتمان قرار می‌گیرند، از جمله سبک زندگی، دلالت اشیاء، برنامه‌های تلویزیونی، رؤیاها، لطیفه‌ها، آگهی‌های تجاری، مُد لباس، ادبیات، اسطوره‌ها (اعم از کهن یا معاصر)، رفتارهای روزمره از قبیل سیگار کشیدن، و غیره. هر یک از فصل‌های کتاب حاضر، همین قبیل موضوعات را می‌کاود. نویسنده به این منظور در همه‌ی فصل‌ها از الگوی ثابتی برای ارائه‌ی مطالب تبعیت کرده است. هر فصل با توضیحاتی درباره‌ی محتوای مطالب

همان فصل آغاز می‌شود. این توضیحات شامل چکیده‌ی مطالب، شرحی کوتاه درباره‌ی کاربرد مفاهیم نظری مطرح‌شده در فصل، و نهایتاً فهرستی از اصطلاحات مهم مرتبط با بحث‌هاست. نویسنده با نقل‌قول‌های متعدد از منابع دست‌اول نظریه‌های تحلیل گفتمان کوشیده است تا بنیان‌های نظری بحث‌هایش را مشخص کند، اما این کار حُسن دیگری هم دارد: پژوهشگر علاقه‌مند به تحلیل گفتمان بدین ترتیب مهم‌ترین منابع این حوزه از علوم انسانی را هم می‌شناسد و می‌تواند برای مطالعه‌ی بیشتر به آن‌ها مراجعه کند.

یکی دیگر از محاسن کتاب حاضر، کاربردی بودن بحث‌های آن است. کلیه‌ی مفاهیمی که در بحث‌های نظری ابتدای هر فصل مطرح شده‌اند، در بخش دوم همان فصل (با عنوان «کاربرد نظریه») در تحلیل عملی یک نمونه‌ی معین به کار رفته‌اند. از این حیث، کتاب حاضر نه فقط منبعی جدید برای شناخت متأخرترین شکل تحلیل گفتمان است، بلکه با ارائه‌ی نمونه‌های کاربردی از تحلیل گفتمان در حوزه‌ی ارتباطات اجتماعی، فرهنگ عامّه، رسانه‌ها و زندگی روزمره همچنین می‌تواند الگویی برای انجام دادن پژوهش‌های مشابه در کشور ما باشد. امید آن‌که انتشار این ترجمه بتواند سهمی در شناخت و رواج این رویکرد در میان پژوهشگران نقد ادبی، مطالعات فرهنگی و ارتباطات داشته باشد.

حسین پاینده

معرفی نویسنده‌ی این کتاب

آرتور آسا برگر استاد ممتاز ارتباطات در دانشگاه ایالتی سان‌فرانسیسکو است و از سال ۱۹۶۵ تا ۲۰۰۳ در آن دانشگاه به تدریس اشتغال داشت. او در سال ۱۹۵۴ از دانشگاه ماساچوست لیسانس ادبیات انگلیسی و فلسفه گرفت. در سال ۱۹۵۶ فوق‌لیسانس خود را در رشته‌ی روزنامه‌نگاری در دانشگاه آیووا به اتمام رساند و در مدتی که دانشجوی این دانشگاه بود، در کارگاه‌های نویسندگی آن شرکت کرد. آسا برگر در سال ۱۹۶۵ موفق به اخذ درجه‌ی دکتری در رشته‌ی مطالعات آمریکا از دانشگاه مینه‌سوتا شد. رساله‌ی دکتری او درباره‌ی داستانی فکاهی و مصوّر به نام «آب‌بر کوچولو»^۱ بود.

وی در سال تحصیلی ۱۹۶۴-۱۹۶۳، با استفاده از بورس تحصیلی فولبرایت به ایتالیا رفت و در دانشگاه میلان تدریس کرد. در سال ۱۹۸۴، به مدت یک سال استاد مهمان دانشکده‌ی ارتباطات آتنبرگ دانشگاه کالیفرنیا، جنوبی در لس‌آنجلس بود و در سال ۲۰۰۲ به عنوان «کارشناس ارشد فولبرایت» دوره‌ی آموزشی کوتاه‌مدتی در

۱. این داستان فکاهی و مصوّر به مدت چهل‌وسه سال (از سال ۱۹۳۴ تا ۱۹۷۷) در بیش از هزار نشریه در آمریکای شمالی و اروپا منتشر می‌شد و میلیون‌ها نفر در بیست‌وهشت کشور جهان خواننده‌ی آن بودند. (م)

زمینه‌ی تبلیغات در دانشگاه هاینریش هاینه در شهر دوسلدورف آلمان برگزار کرد. در سال ۲۰۱۲، به مدت یک ماه مجموعه سخنرانی‌های علمی‌ای، ایضاً به عنوان «کارشناس ارشد فولبرایت»، درباره‌ی نشانه‌شناسی و نقد رسانه‌ها در آرژانتین ایراد کرد.

آسا برگر در سال ۲۰۱۴، علاوه بر مجموعه سخنرانی‌هایی به مدت یک ماه در دانشگاه دولتی بلاروس درباره‌ی تحلیل گفتمان، رسانه‌ها و فرهنگ عامه، به ایران نیز رفت و به مدت سه هفته کارگاه‌هایی درباره‌ی رسانه‌ها، ارتباطات و موضوعات مرتبط با این حوزه برگزار کرد. از آرتور آسا برگر تاکنون ۱۴۰ مقاله‌ی علمی و مقاله‌ی مرور و معرفی کتاب (ریویو)، و همچنین بیش از ۷۰ کتاب درباره‌ی رسانه‌های جمعی، فرهنگ عامه، طنز و زندگی روزمره منتشر شده است. عناوین برخی از کتاب‌های اخیر او بدین قرارند:

*روش‌های تحلیل رسانه‌ها (ویراست پنجم)،
دیدن همانا و باور کردن همانا: پیش‌درآمدی بر ارتباطات بصری
(ویراست چهارم)،*

*شناخت شمایل‌های آمریکا: مقدمه‌ای بر نشانه‌شناسی،
هنر طنزنویسی،*

*انواع پیام: پیش‌درآمدی بر ارتباطات، و
رسانه‌ها، اسطوره و جامعه.*

آسا برگر همچنین چند رمان جنایی درباره‌ی جهان علم و دانشگاه به رشته‌ی تحریر درآورده است که عبارت‌اند از:

پرونده‌ی هملت،

کالبدشکافی یک پسامدرنیست،

*جنایات ارتباطات جمعی: خودتباه‌سازی پنج نظریه‌پرداز رسانه‌ها، و
دورکیم مرده است: شرلوک هولمز به نظریه‌ی اجتماعی وارد
می‌شود.*

کتاب‌های آسا برگر به زبان‌های آلمانی، سوئدی، ایتالیایی، کره‌ای، اندونزیایی، فارسی، عربی، ترکی، اسپانیولی و چینی ترجمه شده‌اند. وی در طول فعالیت‌های علمی‌اش، در بیش از دوازده کشور سخنرانی و تدریس کرده است. آسا برگر متأهل و دارای دو فرزند و چهار نوه است و در شهر میل‌ولی واقع در ایالت کالیفرنیا، آمریکا زندگی می‌کند.

فصل ۱

داستان فکاهی «آبزر کوچولو» و تحلیل انتقادی-چندوجهی گفتمان

چکیده‌ی مطالب این فصل؛ ماهیت بینامتنی متون و تحلیل گفتمان کاربردی مورد بحث قرار می‌گیرد. استدلال می‌شود که ویژگی‌های متمایزکننده‌ی کتاب حاضر را باید در نحوه‌ی ارائه‌ی مطالب آن دید. در هر یک از فصل‌ها، پس از معرفی مفهوم خاصی در نظریه‌ی گفتمان، همان مفهوم در بررسی متونی از فرهنگ عامه، رسانه‌ها و زندگی روزمره به کار برده می‌شود. در این فصل، آراء و اندیشه‌های نظریه‌پردازان برجسته‌ی حوزه‌ی تحلیل گفتمان تبیین می‌شوند، شیوه‌های مختلف تحلیل گفتمان توضیح داده می‌شوند و همچنین تفاوت این شیوه‌ها با روش‌شناسی قومی مشخص می‌شود.

کاربرد نظریه؛ رساله‌ی دکتری نویسنده‌ی این کتاب، که موضوع آن عبارت بود از تحلیل داستان فکاهی و مصوّر «آبزر کوچولو»، به منزله‌ی نمونه‌ای از تحلیل انتقادی-چندوجهی گفتمان بررسی می‌شود.

اصطلاحات مهم؛ بینامتنیت، روش‌شناسی قومی، تحلیل انتقادی گفتمان، تحلیل چندوجهی گفتمان.

سبک و سیاق عید پَسَح

این کتاب از چه نظر با سایر کتاب‌های موجود درباره‌ی تحلیل گفتمان تفاوت دارد؟ ای‌بسا این پرسش در نگاه اول کاملاً عادی به نظر آید، اما در واقع این سؤال را از کتاب کوچکی در این جا نقل قول کرده‌ام (موسوم به *هگادای پَسَح*) که در عید پَسَح^۱ استفاده می‌شود، به این ترتیب که پسرِ خردمندِ خانواده هنگام صرفِ شامِ مخصوصِ این عید از والدینش می‌پرسد: «امشب چه فرقی با شب‌های دیگر دارد؟» پرسشی که من در اولین جمله‌ی این فصل مطرح کرده‌ام، نمونه‌ای از آن چیزی است که پژوهشگران حوزه‌ی ارتباطات آن را «بینامتنیت» می‌نامند، اصطلاحی که معنای کلی‌اش این است: همه‌ی متن‌ها مفاهیم و معنای‌ای را از یکدیگر به عاریت می‌گیرند و درهم‌تنیده‌اند. در بخش‌های بعدی کتاب حاضر توضیحات مفصل‌تری درباره‌ی بینامتنیت خواهم داد. در این جا به ذکر این نکته بسنده می‌کنم که بینامتنیت مفهوم بسیار مهمی است و جایگاهی تعیین‌کننده در تفکرِ تحلیلگران گفتمان دارد. به گفته‌ی اندیشمند روس میخائیل باختین، که مفهوم «بینامتنیت» از آراء و اندیشه‌های او سرچشمه گرفته، هر متنی به نحوی از انحاء و امدارِ سایر متون است، خواه مؤلف آن متن آگاهانه از متون دیگر وام گرفته باشد و خواه این کار را ناخودآگاهانه کرده باشد.

پس اگر نظریه‌ی باختین درست باشد، خودِ همین کتابی که در

۱. به معنای تحت‌اللفظی «گذار» یا «خروج»، یکی از اعیاد سه‌گانه‌ی کلیمیان که «عید فِصْح» نیز نامیده می‌شود. این عید در اوایل فصل بهار طی مراسمی با صرفِ شامِ خاص در جمع خانواده و فامیل برگزار می‌شود و علاوه بر خواندن دعا و بخش‌هایی از کتاب *هگاد* (به معنای تحت‌اللفظی «بازگفتن»)، که روایتی از خروج کلیمیان از مصر باستان است، اعضای کوچک‌ترِ خانواده از والدین درباره‌ی مناسبت این عید پرسش می‌کنند. (م)

دست دارید نیز، مانند هر کتاب دیگری، از هر حیث وامدار است، وامدارِ نقل قول‌هایی که از نظریه‌پردازان تحلیل‌گفتمان و سایر متفکران در آن آمده، و همچنین وامدارِ مطالبی که از نوشته‌های قبلی خود من در سال‌های گذشته به عاریت گرفته شده و با تجدید نظر، روزآمد شدن و دخل و تصرف‌های مختلف در این کتاب مجدداً استفاده شده است. در همه‌ی این استفاده‌های بینامتنی، یعنی هر گاه مطلبی از نظریه‌پرداز دیگری به وام گرفته‌ام، آن مطلب را عیناً نقل قول می‌کنم و به خواننده می‌گویم که نویسنده‌ی آن چه کسی بوده است. بدین ترتیب باید توجه داشت که بینامتنیت با دزدی از نوشته‌های دیگران، که اصطلاحاً «سرقت علمی» نامیده می‌شود، تفاوت دارد. من از نقل قول مستقیم استفاده می‌کنم زیرا معتقدم گفته‌های آن نظریه‌پردازان با اهمیت است و نویسنده حرفش را به طرز خاصی بیان کرده. مطابق با نظریه‌ی بینامتنیت، هر نویسنده‌ای غالباً از سایر نویسندگان تقلید می‌کند، به این ترتیب که از پیرنگ داستان‌های دیگران، مضامین و سبک‌های آنان یا جنبه‌های دیگری از آثار دیگران استفاده می‌کند و البته این کار عموماً بدون وقوفی آگاهانه صورت می‌گیرد.

در این کتاب به طیف متنوعی از موضوعات می‌پردازم. از جمله موضوعاتی که شما مطالبی درباره‌شان خواهید آموخت عبارت‌اند از: نظریه‌ی گفتمان، زبان، استعاره، انواع روایت، فرهنگ، اسطوره‌ها، آئین‌ها، انواع متون ادبی (ژانرها)، نشانه‌ها (و دانش نشانه‌شناسی)، لطیفه‌ها، تصاویر، روان انسان، نمایشنامه‌ی هم‌لت، قصه‌های پریان، رؤیا، و عشق. همچنین در برخی فصل‌ها تکلیف‌های ساده‌ای گنجانده‌ام تا بهتر بتوانید مفاهیم مطرح‌شده در آن فصل‌ها را به کار ببرید و از آن‌ها به منظور فهم نقش تحلیل‌گفتمان در زندگی، جامعه و فرهنگ استفاده کنید. پس می‌توان گفت کتاب حاضر از این نظر با سایر کتاب‌های متعارف درباره‌ی تحلیل‌گفتمان فرق دارد که طیف

گسترده‌تری از موضوعات مربوط به فرهنگ را در دایره‌ی توجه قرار می‌دهد و مفاهیم گفتمان را در پهنه‌ای بسیار فراخ به کار می‌برد، پهنه‌ای که شاید فراخ‌تر از حوزه‌ی سنتی کار تحلیلگران گفتمان باشد. نلسون فیلیپس و سینتیا هاردی در کتاب مشترک‌شان با عنوان *تحلیل گفتمان: بررسی فرایندهای برسازی اجتماعی* (۲۰۰۲: ۶) می‌نویسند:

پژوهشگران پیرو رویکردهای کیفی سنتی عموماً جهانی اجتماعی را مفروض می‌گیرند و سپس می‌کوشند تا دریابند این جهان اجتماعی برای کسانی که در آن مشارکت می‌کنند چه معانی‌ای دارد. اما تحلیلگران گفتمان می‌کوشند این موضوع را بررسی کنند که اندیشه‌ها و اُبژه‌های برآمده از جامعه که جهان پیرامون ما مشحون از آن‌هاست، اصلاً چگونه به وجود آمده و در طی زمانی متممادی همچنان حفظ شده‌اند. برخلاف سایر روش‌شناسی‌های کیفی که فهم یا تفسیر واقعیت موجود اجتماعی را امکان‌پذیر می‌کنند، تحلیل گفتمان می‌خواهد نحوه‌ی ساخته شدن این واقعیت را برملا کند. مهم‌ترین سهمی که تحلیل گفتمان [در علوم انسانی] داشته، از این قرار است: تحلیل گفتمان این موضوع را می‌کاود که زبان چگونه پدیده‌ها را برمی‌سازد، یا چگونه آن‌ها را باز می‌تاباند و آشکار می‌کند. به بیان دیگر، تحلیلگران گفتمان اعتقاد دارند که گفتمان مسیری منتهی به جهان اجتماعی نیست، بلکه اساساً خود آن جهان را به وجود می‌آورد. فرض تحلیلگران یادشده این است که جهان را بدون گفتمان نمی‌توان شناخت.

تحلیل گفتمان به این موضوع می‌پردازد که ما گویشوران چگونه از زبان استفاده می‌کنیم و این که زبان چگونه هویت، روابط اجتماعی و جهان اجتماعی و سیاسی ما را شکل می‌دهد. تحلیل گفتمان را غالباً

استادان زبان‌شناسی انجام می‌دهند که در گذشته دامنهی پژوهش‌های‌شان را به جمله محدود می‌کردند. زبان‌شناسان در مرحله‌ای از پژوهش‌های‌شان تصمیم گرفتند حوزه‌ی کارشان را از محدوده‌ی جمله فراتر ببرند و گفت‌وگوهای روزمره و سپس انواع متون ادبی را تحلیل کنند و بعد از آن هم به متون منتشرشده‌ی همه‌گیر بپردازند. از آن زمان بود که آن‌ها نام «تحلیلگران گفتمان» را به خودشان اطلاق کردند. جست‌وجوی اینترنتی‌ای که من در تاریخ هشتم آگوست سال ۲۰۱۵ با درج عبارت «تحلیل گفتمان» در گوگل انجام دادم، ۵۷۷۰/۰۰۰ نتیجه در پی داشت. بدین ترتیب معلوم می‌شود که اشخاص بسیار زیادی به تحلیل گفتمان توجه و علاقه دارند.

تئون ون دایک، پژوهشگر هلندی که یکی از برجسته‌ترین تحلیلگران گفتمان در زمانه‌ی معاصر است، در نوشتاری با عنوان «مطالعه درباره‌ی گفتمان» (مندرج در کتاب *گفتمان به منزله‌ی ساختار و فرایند*) چنین می‌نویسد (۱:۱۹۹۷):

به‌راستی معنای دقیق «گفتمان» چیست؟ البته خیلی خوب می‌بود اگر می‌توانستیم تمام دانسته‌های‌مان درباره‌ی گفتمان را در یک تعریف شُسته‌رفته بگنجانیم. متأسفانه مفهوم گفتمان ذاتاً گنگ و مبهم است، همان‌گونه که مفاهیم مرتبط با آن از قبیل «زبان»، «ارتباطات»، «تعامل»، «جامعه» و «فرهنگ» نیز همین‌طور. همچون اغلب مفاهیمی که پدیده‌های پیچیده را به شکلی موجز بیان می‌کنند، تعریف این قبیل مفاهیم بنیادی را باید در کلی حوزه‌ی دانش مربوط به آن‌ها جست‌وجو کرد، که در این مورد عبارت است از حوزه‌ی بینارشته‌ای جدیدی به نام «مطالعات گفتمان» که «تحلیل گفتمان» هم نامیده می‌شود.

پس می‌توان گفت دشواری فهم تحلیل گفتمان از «گنگ و مبهم» بودن مفهوم آن ناشی می‌شود.

اگر به کلمه‌ی «گفتمان» در فرهنگ‌های لغت نگاه کنید، خواهید دید که آن را به معنای گفت‌وگو یا رساله‌ای درباره‌ی موضوعی معین تعریف کرده‌اند. تحلیلگران گفتمان در پی فهمیدن این هستند که مردم چگونه از زبان برای ارتباط با هم استفاده می‌کنند و زبان چگونه روابط آن‌ها با یکدیگر و همچنین روابط‌شان با نهادهای اجتماعی را شکل می‌دهد. البته کارکرد زبان در بسیاری رشته‌های علمی دیگر هم بررسی می‌شود، اما روش آن‌ها با روش تحلیل گفتمان فرق دارد. بگذارید مثالی ذکر کنم که شناخت تحلیل گفتمان را برای تان راحت‌تر خواهد کرد. سیمور چتمن (استاد بلاغت در دانشگاه کالیفرنیا) در کتاب خود با عنوان *داستان و گفتمان* که راجع به روایت است (یعنی راجع به متونی که وقایع را به صورتی متوالی یا در امتداد زمان بازمی‌گویند)، چنین می‌نویسد (۱۹۷۸: ۱۹):

هر روایتی از دو جزء تشکیل می‌شود: ۱. داستان («ماوقع») که همانا عبارت است از محتوای روایت یا زنجیره‌ی وقایع آن (رویدادها، کنش‌های شخصیت‌ها) همراه با آنچه می‌توانیم عناصر حاضر در روایت بنامیم (شخصیت‌ها، چند و چون مکان و زمان رویدادها)، و ۲. گفتمان («گفتار روایی») یا به عبارت دیگر بیان روایت که وسیله‌ای است برای انتقال محتوا به مخاطب.

داستان پاسخی است به این سؤال که «چه رخ داد؟»، حال آن‌که گفتمان به این پرسش جواب می‌دهد که «آن وقایع چگونه رخ دادند؟». تحلیل گفتمان چگونگی رخ دادن وقایع را در کانون توجه خود قرار می‌دهد. این نسبت‌ها را در جدول صفحه‌ی مقابل می‌توان دید که من آن را بر اساس دیدگاه‌های چتمن تنظیم کرده‌ام:

داستان	گفتمان
رویدادها	بیان
محتوا (آنچه در داستان رخ می‌دهد)	شکل (نحوه‌ی روایت شدن داستان)
ماوقع	گفتمان

بحث‌های چتمن کمک می‌کنند تا فرق بین تحلیل گفتمان و سایر رویکردها در ارتباطات را بفهمیم. در تحلیل گفتمان، بر سبک و نحوه‌ی بیان تمرکز می‌شود، نه بر محتوای امر بیان‌شده.

نقل‌قولی که پیشتر از فیلیپس و هاردی آوردیم، حکایت از اهمیت اساسی گفتمان در روابط اجتماعی ما دارد. از لحظه‌ای که آغاز به سخن گفتن می‌کنیم، یعنی زمانی که هنوز بچه‌های کوچکی هستیم، گفتمان هستی ما را شکل می‌دهد. کودکان در نخستین سال‌های رشد معنای کلمات را می‌آموزند و در حدود چهارسالگی می‌توانند به شیوه‌ی خودشان کلمات را در ترکیب با هم به کار ببرند و جملاتی بسازند که تا آن زمان نشنیده‌اند. همان‌گونه که در کتاب حاضر نشان خواهیم داد، تحلیل گفتمان نه فقط به واژه‌ها می‌پردازد، بلکه در شکل‌های جدیدش تصاویر را هم بررسی می‌کند. لذا کتاب حاضر علاوه بر معرفی مفاهیم و نظریه‌های مربوط به تحلیل گفتمان، کاربرد این رویکرد در فهم جهان واقعی پیرامون ما را هم نشان می‌دهد.

همان‌گونه که پیشتر اشاره کردم، تحلیل گفتمان زمانی به وجود آمد که زبان‌شناسان کوشیدند از محدوده‌ی سنتی تحقیقات‌شان که متمرکز بر جمله بود فراتر بروند. تحلیل‌گران گفتمان ابتدا گفتار و گفت‌وگو (یعنی شکل‌های شفاهی گفتمان) را بررسی می‌کردند، اما به مرور زمان گفتمان مکتوب را هم در دایره‌ی توجه‌شان قرار دادند و اکنون در زمانه‌ی شگفت‌آور ما که مظهرش اینترنت است به شیوه‌ای

از تحلیل رسیده‌اند که اصطلاحاً آن را «تحلیل چندوجهی گفتمان» می‌نامند. در این شکل از تحلیل گفتمان، انواع تصویر و فیلم‌های ویدئویی بررسی می‌شوند، یعنی همان چیزهایی که در شبکه‌های اجتماعی از قبیل فیسبوک و پینترست می‌توان یافت. برخی از تحلیلگران گفتمان تحلیل‌هایشان را از آنچه خودشان منظر «انتقادی» می‌نامند به رشته‌ی تحریر درمی‌آورند، یعنی با اتخاذ رویکردی که ایدئولوژی و سیاست را هم در نظر می‌گیرد و کلاً دیدگاهی انتقادی در قبال وضعیت سیاسی جوامع سرمایه‌داری و بورژوازی دارد. این دسته از پژوهشگران به تحلیل رویدادهای جوامع معاصر علاقه‌مندند و لذا نوشته‌های خود را «تحلیل انتقادی-چندوجهی گفتمان» می‌نامند.

ون دایک در کتابی ویراسته‌ی خود او با عنوان *گفتمان به منزله‌ی ساختار و فرایند* (مجلد اول از کتابی دوجلدی با عنوان *اصلي تحليل گفتمان؛ پیش‌درآمدی چندرشته‌ای*) جنبه‌های بیشتری از تحلیل گفتمان را معرفی می‌کند. در فصلی از این کتاب که نوشته‌ی اوست (با عنوان «مطالعه درباره‌ی گفتمان»)، ون دایک توضیح می‌دهد که تحلیل گفتمان به چه موضوعاتی می‌پردازد و سپس سه جنبه‌ی اصلی این حوزه از علوم انسانی را تبیین می‌کند (۱۹۹۷: ۲):

الف. کاربرد زبان، ب. انتقال باورها (شناخت)، و پ. تعامل در موقعیت‌های اجتماعی. با توجه به این‌که تحلیل گفتمان واجد این سه جنبه است، نباید تعجب کنیم که چندین حوزه از علوم انسانی در آن دخیل‌اند، حوزه‌هایی از قبیل زبان‌شناسی (به طور خاص به منظور بررسی زبان و نحوه‌ی کاربرد آن)، روان‌شناسی (به منظور مطالعه درباره‌ی عقاید انسان‌ها و نحوه‌ی انتقال آن‌ها)، و علوم اجتماعی (برای تحلیل نحوه‌ی تعامل انسان‌ها در موقعیت‌های اجتماعی).